

Nicolae Ștefu și teatrul național transilvănean

Lizica Mihuț*

Nicolae Ștefu and the National Theatre of Transylvania

Unul dintre dezideratele majore ale mișcării culturale transilvănene îl constituia instituționalizarea teatrului în limba română. Activitatea meritorie a teatrului școlar, ca și a trupelor de amatori, existente încă din secolul al XVIII-lea, sau a trupelor ambulante, care frecventau în special marile centre urbane din Transilvania, nu putea suplini absența unui teatru românesc permanent, ca instituție de bază în promovarea culturii și menținerea trează a conștiinței naționale. Înțelegând importanța funcției teatrului în viața spirituală a societății, intelectualitatea română transilvăneană a militat pentru împlinirea acestui înalt țel național. Supusă presiunilor, tendințelor de deznaționalizare și îngrădirilor de tot felul menite să limiteze sau chiar să împiedice dezvoltarea unei culturi naționale, suflarea română transilvăneană vedea în școală și în scenă mijloace de însuflețire a sentimentului național – așa cum afirma cu luciditate Iosif Vulcan, prestigiosul mentor al mișcării culturale transilvănene: „E mare, înaltă și nobilă chemarea teatrului și, când el știe a se ține la înălțimea misiunii sale, conduce poporul la glorie și mărire. Noi românii de dincoace de Carpați, din nefericire, nu ne putem lăuda, nu ne putem mândri cu o scenă română, vina însă nu o purtăm noi, ci vitregia timpurilor trecute; va veni și timpul acela când dulcea și armonioasa noastră limbă va răsuna nu numai de la înălțimea catedrei, ci ne va îndulci inima și ne va fermeca auzul și pe scenă” („Familia”, anul III, 1863, p. 122). Un deziderat fierbinte, care s-a împlinit prin lupta entuziastă a militanților patrioți, larg susținută, într-o unanimă concentrare a energiilor, de întreaga populație românească.

Privită prin timp, mișcarea teatrală arădeană a avut câțiva entuziaști animatori, militanți neobosiți pentru împlinirea dezideratului comun, de înființare a unui teatru românesc în această parte a țării, și, mai apoi, pentru transformarea scenei într-o tribună a luptei pentru dezvoltarea și întărirea luptei de emancipare națională.

Mișcarea teatrală din zona Aradului a avut câțiva admirabili reprezentanți, începând cu dascălii Preparandiei (Sava Arsici, Dimitrie

* Professor PhD, “Aurel Vlaicu” University of Arad, rectorat@uav.ro

Constantini, Constantin Diaconovici Loga, Ion Popovici, Ion Mihaș, Alexandru Gavra), continuând cu Roman Ciorogariu, Mircea V. Stănescu, Ioan Slavici, Emil Monția, Petre Popovici, Iosif Moldovan și nu în ultimul rând, Nicolae Ștefu.

A aduce în discuție mișcarea culturală a românilor din părțile Aradului înseamnă a zăbovi, în mod inevitabil, asupra personalității lui Nicolae Ștefu – compozitor, gazetar „popular și didactic”, conducător de cor, adevărat maestru al mișcării culturale desfășurate la Șiria (unde a activat până în anul 1890) și în Arad (până în anul 1914).

I. D. Ungureanu i-a dedicat o monografie, apărută la Arad în 1947, considerându-l pe Nicolae Ștefu „o personalitate care sintetizează calitățile, zburciumul și lupta poporului român...”. Restituirea activității prestigioase a acestuia relevă „un crâmpei de istorie adevărată a românilor din această parte de țară”.

S-a născut la Cladova dintr-o familie de țărani harnici, cu avere puțină; deși nu știa prea multă carte, tatăl său a fost multă vreme primar al comunei.

Nicolae Ștefu a urmat cursurile Preparandiei, formându-se în preajma învățătorilor și teologilor și într-o atmosferă în care învățătorii pedagogi și teologii împloteau principiile culturii europene cu principiile culturii tradiționale; cântările bisericești culminau la Slujba Sfintei Liturghii cu cântările în strană. A obținut diploma de învățător în anul 1876 și s-a căsătorit, doi ani mai târziu, cu Ana Corber cu care a avut șase copii. Cum aceasta se stinge în 1892, Nicolae Ștefu se recăsătorește cu Emilia Tesici și vor vedea lumina zilei cinci copii. Nicolae Ștefu va face eforturi extraordinare să-i învețe carte pe copiii săi, își va vinde toată averea și se va stinge în anul 1914, la numai 59 de ani, precum „o lumânare care arde prea viu” (Ungureanu, *Nicolae Ștefu*, Arad, 1947, p. 13).

A fost învățător la Șiria (1 septembrie 1876 – 1 septembrie 1883), la Cuvin (1 septembrie 1883 – 1 septembrie 1890) și la Arad (1 septembrie 1890 – 1 septembrie 1909), după care s-a pensionat.

Revistele „Biserica și Școala” (anul XXXVIII, nr. 47, din 23 noiembrie – 6 decembrie 1914, p. 368) și „Reuniunea învățătorilor” (anul XI, nr. 11–12, noiembrie – decembrie 1914, p. 288) consemnează printr-un articol emoționant, semnat *Colegul*, stingerea din viață a lui Nicolae Ștefu: „A fost predestinat de soartă să fie unul dintre cei mai aleși dascăli ai școlii române pe care a servit-o cu credință 33 de ani, dezvoltând o activitate extrașcolară foarte laborioasă. Era predispus îndeosebi pentru cântare și artă teatrală, prin care și-a câștigat multă simpatie și admirațiune fiind distins și apreciat chiar de un Porumbescu și un Vulcan. Era și bun scriitor. Scrierile lui au răspândit și vor răspândi încă de acum înainte lumină. În orațiile, cântecele și poeziile ce le-a compus ne va însufleți și delecta încă pentru multe generații”.

⊙ CULTURAL STUDIES. NICOLAE ȘTEFU CENTENARY

Nicolae Ștefu a însuflețit numeroase spectacole susținute de diletanții din Șiria și Arad. Astfel, în duminica de 7–9 august 1877, diletanții din Șiria au susținut „producția teatrală” *Mireasă pentru mireasă* de Iosif Vulcan, urmată de *O petrecere cu datini*. Însuși Iosif Vulcan participase la Șiria, în calitate de dramaturg, dar și de cronicar dramatic. Spectacolul diletanților șirieni a fost larg consemnat în paginile „Familiei” și în revista arădeană „Biserica și Școala”. Aceste consemnări l-au evidențiat pe Nicolae Ștefu, conducătorul corului, care, „între acte, a executat cu multă precizie și tact mai multe piese naționale”. În cadrul unor astfel de „petreceri”, se dezvoltă gustul estetic și se promovează simțul național și de solidaritate în poporul român.

Junimea din Șiria a susținut un concert în 13–25 august 1878 (consemnat de revista „Biserica și Școala”, anul II, nr. 31, 30 iulie – 1 august 1878, p. 246), cu un program ce cuprindea: cântece executate de corul vocal condus de Nicolae Ștefu, poezii de Vasile Alecsandri (*Penes Curcanul*, *Santinela română* și *Cântecul gîntei latine*), dialogul *Fericire reală și ideală*, rostit de Nicolae Ștefu și P. T. Mera. De asemenea, menționăm concertul organizat de Junimea Română din Șiria în 10–22 februarie 1880 („Biserica și Școala”, anul IV, nr. 5, 27 ianuarie – 8 februarie 1880, p. 38). Programul cuprindea piese muzicale, corale și instrumentale, precum și monologul *Șoldan Viteazul* și poeziile *Penes Curcanul* și *Dumbrava Roșie* de Vasile Alecsandri.

Câțiva ani mai târziu, în 15–27 august 1885, Junimea Română din Șiria a susținut în Sala mare a ospătăriei, un concert al cărui venit era destinat „pentru ajutorarea școlărilor români lipsiți de mijloace” („Biserica și Școala”, anul IX, nr. 31, 4–6 august 1885, p. 245). Comedia *Otravă de hârciogi* de A. Pop a fost reprezentată în 12–25 iunie 1908 de diletanții din Șiria, care au pus în scenă și *Mortul și dansul*, comedie de V. A. Urechia, în 7–19 august 1880.

De altfel, Nicolae Ștefu a pregătit și corul care va evolua între actele spectacolului *Sărăcie lucie*, piesă scrisă de Iosif Vulcan anume pentru diletanții Asociației Meseriașilor.

Înființată la 25 martie 1883, din inițiativa lui Mircea V. Stănescu și a unui comitet de inițiativă alcătuit din Ioan Slavici, Petre Popovici și Iosif Goldiș, Asociația Culturală a Muncitorilor și Meseriașilor Arădeni „Progresul” este prima asociație a micilor meseriași, a ucenicilor și a calfelor, care a avut ca scop, așa după cum relevă proiectul de statut: „conversația culturală, nobilă desfătare, filantropie”. Activitatea Asociației „s-a bucurat de sprijinul generos al unor inimoși învățători: Nicolae Ștefu, Petre Popovici, Iosif Moldovan, și Ion Vancu”, iar prin activitatea desfășurată a depășit cadrul restrâns al publicului care o susținea, devenind, prin contribuția adusă la difuzarea valorilor culturii românești, o instituție cu caracter național.

Încă de la început, în programul manifestărilor culturale organizate de Asociația „Progresul” au figurat, alături de recitări, și piese de teatru. Astfel, în 29 iunie 1883, în „păduricea” orașului Arad a avut loc „o petrecere de vară”, în cadrul căreia s-au prezentat piesele *Nunta țărănească* și *Ciobanul din Ardeal* care au repercutat „un succes peste așteptare”. Spectacolul este consemnat în periodicul local „Biserica și Școala”, precizându-se că „ambele piese au fost predate cu multă dexteritate și originalitate, fapt care face onoare Societății și zelosului conducător al secției corului, d-l Petru Popovici”.

În pauzele balurilor sau ale concertelor organizate, s-a prezentat un program de dansuri populare românești. Astfel, la „petrecerea veselă și animată” din perioada 29 ianuarie – 10 februarie 1856, „12 tineri în costume naționale au dat balului o culoare curat românească”; la fel ca în pauza concertului și a balului din 9–21 februarie 1886, desfășurate în prezența „unui public ales și numeros” („Biserica și Școala”, anul X, nr. 6, din 9–21 februarie 1886, p. 47).

De asemenea, Asociația „Progresul” a organizat anual, la sfârșitul lunii mai, sărbătoarea populară cunoscută sub numele de *maial*, la care participa un public numeros din Arad și împrejurimi, astfel încât a dobândit „caracterul unei mari petreceri, adevărat românești”.

În concertele desfășurate au fost invitați și artiști din afara Aradului, astfel că, la cel desfășurat la 28 februarie 1891, la Hotelul „Crucea Albă”, au participat artiștii sibieni Agnes Brote și Victor Holdenberg.

De obicei, concertele se desfășurau în „păduricea” orașului, iar în programul lor, figurau piese corale, interpretate de cor bărbătesc și mixt, solo-uri și duete. Preferința muzicală mergea spre Ciprian Porumbescu, cum o vedește și concertul din 25 august – 6 septembrie 1891, în cadrul căruia s-a distins corul dirijat de Nicolae Ștefu, inimosul mentor al Asociației.

După ce în cadrul spectacolelor susținute în timpul celui de-al optulea deceniu al secolului al XIX-lea, figurau doar piese muzicale și corale, precum și recitări ale unor poezii din lirica românească, începând cu ultimul deceniu al aceluiași veac, se evidențiază opțiunea diletanților meseriași pentru piesele teatrale.

Astfel, la 6 iunie 1892, în sala din „păduricea” orașului a avut loc o „reprezentare teatrală” (Biletele de intrare: locul I – 1 fl. 50 cr; locul II – 1 fi; locul III – 60 cr; galeria – 40 cr.) cu *Ruga de la Chizătău*, „comedie populară într-un act, cu cântece și joc”, de Iosif Vulcan, și sceneta *Dan, căpitan de plai* de Vasile Alecsandri („Biserica și Școala”, anul XVI, nr. 20, 17–29 mai 1892, p. 157).

Ruga de la Chizătău, comedia populară a lui Iosif Vulcan, se va afla și în programul „reprezentățiunii” susținute în prezența unui „public ales

⊙ CULTURAL STUDIES. NICOLAE ȘTEFU CENTENARY

și numeros” de meseriași, în Duminica Tomii 1893. Succesul este consemnat astfel: „reprezentațiunea și cântările, sub conducerea învățătorului Nicolae Ștefu, au avut deplin succes”.

De asemenea, revista „Biserica și Școala” a înfățișat pe larg sau lapidar, în articole ample ori scurte știri, prodigioasa activitate a Asociației Meseriașilor Arădeni „Progresul”. Peste o mie de spectacole ale diletanților arădeni sunt amintite în paginile revistei. Menționăm spectacolul din 9–21 aprilie 1895 susținut de meseriașii arădeni, care au prezentat cu succes o comedie cu cântece într-un act, *Cinel-cinel* de Vasile Alecsandri în interpretarea diletanților: Nicolae Haiduc (Pitarul Sandu – boier), Emilia Oprean (Smărăndița – nepoata lui), Elena Măceanu (Tincuța – vara Smărăndiței), Florica Stoian (Florica – tânără țărăncă) și Mihai Bila (Graur – fecior boieresc din Moldova), urmată de jocurile populare *călușarul și bățuta*. Conducătorul diletanților este, din nou, învățătorul Nicolae Ștefu. Același „succes deplin” îl menționează revista „Biserica și Școala” și pentru reprezentațiunea teatrală declamatorică, împreună cu petrecere și joc, din 2 aprilie 1897, din „Sala cea mare” a Hotelului „Crucea Albă”.

În 2–14 iunie 1895, „Tinerimea meseriașă” susține în sala din „păduricea” orașului un alt spectacol, cu comedia originală într-un act *Alb sau roșu*. Revista „Familia” (anul XXXI, 1895, p. 263) îi amintește pe organizatori: Petru Truția (președinte), Iosif Moldovan, Nicolae Ștefu, Iustin Olariu, Alexandru Moldovan și Ștefan Susan.

În 12–24 aprilie 1898, diletanții meseriași arădeni au organizat o nouă „petrecere de joc, împreună cu reprezentația teatrală”, în sala Hotelului „Crucea Albă” (Bilete de intrare: locul I – 2 fl; locul II – 1 fi, locul III – 50 cr.), dar revista locală nu precizează titlul piesei, nici în numărul („Biserica și Școala”, anul XX, nr. 14, 5–17 aprilie 1898, p. 112) în care anunță spectacolul și nici în cel următor („Biserica și Școala”, nr. 15, 19 aprilie – 1 mai 1898, p. 129), în care îl comentează. În orice caz, la spectacol „a luat parte un public numeros, atât din localitate, cât și din provincie”, iar reprezentația „a avut succes pe deplin”. Același succes „deplin” este menționat și pentru „reprezentațiunea teatrală declamatorică, împreună cu petrecere și joc”, din 2 aprilie 1897, din „Sala cea mare” a Hotelului „Crucea Albă” („Biserica și Școala”, anul XXI, nr. 15, 13–25 aprilie 1897, p. 119). În program figura, alături de recitarea de către diletantul Petru Ponta a poeziei *Coriolan* de Iulian Grozescu, și vodevilul cu cântece, în două acte, *Noaptea de Sf. Giorgiu* de Teochar Alexi, a cărui muzică fusese semnată de același inimos animator al Societății, Nicolae Ștefu. În pauză, au fost jucate din nou dansurile populare *bățuta* și *călușarul*, sub conducerea vătafului Iustin Olariu.

Dacă până în 1890, repertoriul era alcătuit doar din piese muzicale, corale și recitări ale unor poezii din lirica românească, după acest an, opțiunile diletanților meseriași se orientează spre piesele teatrale: la 6 iunie 1892, în sala din „păduricea” orașului, a avut loc „reprezentarea teatrală” *Ruga de la Chizătău*, „comedie populară într-un act, cu cântece și joc”, de Iosif Vulcan, precum și „sceneta” *Dan, căpitan de plai* de Vasile Alecsandri. După succesul repurtat cu *Ruga de la Chizătău*, care a demonstrat „zel național înflăcărat”, Iosif Vulcan a scris, la cererea tinerilor Asociației „Progresul”, *Sărăcie lucie*, comedie populară cu cântece, într-un act”, a cărei reprezentare este anunțată de „Familia”, anul XXX, 1894, p. 262, prin articolul *Reprezentare teatrală la Arad*. Acțiunea piesei se desfășoară într-un sat bănățean, având o ambianță folclorică prilejuită de o datină străbună, valorificată cu pricepere și gust artistic. Este vorba de „ziua măcălăului”, când pentru fete și feciori „este oprit orice lucru”. Iosif Vulcan apelează la versurile populare din culegerea lui E. Hodoș, *Poezii populare din Banat*, precum și la prelucrările corale ale lui G. Muzicescu și Gh. Dima. În ansamblu, construcția dramatică este șubredă și superficială, nevalorificând artistic o temă majoră – stratificarea lumii satului și conflictul dintre săraci și bogați – chiar și atunci când este vorba de căsătoria tinerilor. Piesa scrisă la cererea Asociației Meseriașilor Arădeni „Progresul”, este jucată în premieră absolută la Arad în Duminica Tomii, 1894, și prilejuiește descoperirea lui I. Vulcan nu numai în ipostaza de dramaturg, ci și în cea de cronicar dramatic. Spectacolul consemnat de Iosif Vulcan în articolul *O seară la Arad* („Familia”, anul XXX, 1894, p. 285) conține aprecieri la adresa interpreților: Roza Cuzman (*Veselina*), Florița Stoin (*Sanda*), Mihai Bila (*Viliga, nebunul satului*) și Nicolae Haiduc (*Iota*). El consemna cu entuziasm „succesul deplin al corurilor bine instruite și conduse de învățătorul Nicolae Ștefu”. Înainte de reprezentare, „copilița” Valeria Hereș, în costum național, a declamat poezia *Copila română* de Iosif Vulcan și monologul *Șoldan Viteazul* de Vasile Alecsandri.

Inaugurată în 12 octombrie 1902, ca un „centru de întâlnire a fraților noștri români”, după cum aprecia N. Oncu în *Casa Națională Arad*, 1912, p. 4), Casa Națională și-a propus împlinirea unității spirituale a românilor. Ea a devenit centrul manifestărilor artistice românești până la Unirea din 1918 și era menită a adăposti pe cei care vor avea să „îndrepte calea vieții spre întărirea simțămintelor frumoase și bune”. Casa noastră românească, „forța noastră”, nefiind socotită de români „loc de desfătare și petrecere, ci ca loc pentru luminarea minții”, ca adevărat „templu de iubire și cultivare a limbii, a jocurilor și a admirabilelor cântece românești și străine” („Biserica și Școala”, anul XXVI, nr. 40, 6–12 octombrie 1902, p. 336).

⊙ CULTURAL STUDIES. NICOLAE ȘTEFU CENTENARY

Casa Națională a fost construită „cu prețul unei munci stăruitoare și cu frumoase jertfe” izvorâte din „dragostea către popor, voință tare, inimi calde și însuflețire pentru ceea ce au voit”.

În primele două decenii ale secolului al XX-lea, pe scena sa se va desfășura o activitate culturală care viza obiectivul comun tuturor acțiunilor culturale românești: făurirea unității culturale a românilor. Totodată, Casa Națională a impulsionat mișcarea artistică a diletanților, oferind cadrul necesar reprezentațiilor teatrale.

În seara Anului Nou – 1903, secția meseriașilor a Asociației Naționale Arădene a organizat, din inițiativa învățătorilor Nicolae Ștefu și Iosif Moldovan, o „producție teatrală și concert”, în program figurând vodevilul în două acte, *Noaptea Sf. Giorgiu* de Teochari Alexi, muzica Nicolae Ștefu.

Îi reținem pe interpreții (diletanții arădeni): G. I. Trifan (Dinu, primul); I. Marin (Stan, fiul său), S. Bogneac (Lelea Stana), Iulia Ursu (Florica, fiica sa), Mihai Ursu (Ițig, cârciumarul), Ana Niga (Rubela).

A publicat în două ediții *Litughia Sfântului Ioan Crisostom*, pentru corurile școlare și bisericesti, care a fost primită cu entuziasm, epuizându-se la scurt timp după apariție.

Unele dintre numeroasele sale cântece, *Hora nouă* (versuri de Nicolae Ștefu) și *Hora curcanilor* (versuri de Vasile Alecsandri), se află și astăzi în repertoriul corurilor noastre.

Dar Nicolae Ștefu a fost și un remarcabil publicist. Redactor la „Tribuna Poporului”, Nicolae Ștefu a publicat în toate revistele românești transilvănene. Ca urmare a amnistierii *Memorandiștilor* (*Procesul Memorandiștilor*, 1894), Nicolae Ștefu a formulat bucuria generală a românilor în versuri simple și înflăcărâte, publicate în „Tribuna” din Sibiu (nr. 204, 24 septembrie 1895).

Nicolae Ștefu publică în 1905 primul număr al revistei sale umoristice „Cucu”, inițial un supliment al ziarului „Poporul român”, ce apărea la Budapesta și apoi ca publicație independentă. Alături de paginile umoristice, se întâlnesc poezii populare și religioase (*Doina, La Paști*), poezii sociale (*Cucu, Să ne organizăm* și *Cucu la dispoziție*). Trei ani mai târziu, începând cu 1–14 ianuarie 1908, revista va apărea la Deva cu numele „Cucu în Ardeal”. Revista și-a schimbat vechiul nume probabil din pricina cenzurii, fiind suspendată de guvern. Reținem atitudinea satirică împotriva celor ce strică „limba românească” (*Din dialectele noastre*). De biciul „Cucului” nu scapă nici preoții, nici învățătorii, nici notarii, nici ministrul, contele Tisza (nr. 11, 1910; nr. 29, 1910), nici alți miniștri, ori deputați nici chiar Vlădica, astfel că revista a reprezentat o adevărată tribună a opiniei publice românești.

Totodată, Nicu Stejărel a elaborat în două ediții culegerea *Școlarul declamator*, versuri scrise și alese pentru școlarii și tinerii care declamă

la examene, zile festive, concerte etc. În prefața cărții *Pentru țărani* (apărută în Arad, în 1906), intitulată *O vorbă înainte*, își exprimă dragostea față de țărănime („draga țărănime”, care este „talpa țării, sarea pământului”).

De asemenea, Nicolae Ștefu a activat și în cadrul Reuniunii Învățătorilor, iar începând cu anul școlar 1904–1905, a colaborat la revista acesteia. De altfel, Nicolae Ștefu a făcut parte alături de Iosif Moldovan, Iuliu Groșoreanu, Dimitrie Popovici, Ion Crișan și Iosif Stanca, din comitetul de redacție al revistei „Reuniunea învățătorilor”.

De altfel, Reuniunea Învățătorilor și-a propus ca principale obiective: „înaintarea învățământului”, promovarea culturii poporului român, extinderea mijloacelor literare științifico-pedagogice, dezvoltarea și atragerea poporului pentru interesele culturii („Minte și inimă”, anul II, nr. 1, 1878). De aceea, Reuniunea a organizat manifestări culturale în sate, angajându-i pe educatori în „opera de prosperare culturală a satelor” (*Protocolul celei de-a patra adunări generale a Reuniunii Învățătorilor Români Gr.-Or. din dieceza Aradului*, Arad, 1894, p. 17).

De asemenea, cu concursul „damelor și domnilor diletanți”, în 13–26 august 1901, a organizat o „petrecere de joc” și o „reprezentățiune teatrală”, în sala mare din „păduricea” orașului („Biserica și Școala”, anul XXV, nr. 32, 12–25 august 1901, p. 375). Venitul era destinat fondului Reuniunii și Casei Naționale. În program: *Paraclisierul* sau *Florin și Florica*, „operetă” într-un act de Vasile Alecsandri – interpretată de Ersila Ștef-Florica (Fata orfană) și Vasile Ștef (Paraclisierul), și *Otravă de hârciogi*, „comedie” într-un act, de Antoniu Pop – interpretată de Florița Torni (Maistorița Crina) și Mihai Bila (Ionuț, ucenic de pantofar).

Elitele românilor din societatea arădeană, în special, și transilvăneană, în general, au reușit ca în efortul de propagare a conștiinței naționale să integreze organizațiile culturale ale diletanților în spectacolele culturale. Este ușor de observat că, pe măsură ce organizațiile diletanților se integrează în spectacolele culturale, repertoriul manifestațiilor culturale se îmbogățește, prin schimburi culturale reciproce și apar noi forme de organizare a diletanților. Corurile diletanților, jocurile populare și tradiția – integrate de către mișcarea culturală elitistă – îi conferă acesteia o specificitate românească spectaculoasă, iar activitatea culturală desfășurată decenii de-a rândul de către Nicolae Ștefu pare prin timp o flacăra vie și mistuitoare.